

DOMINIUM UTILE U TEKSTOVIMA IVANA ARHIĐAKONA GORIČKOG (1334. god.)

Prof. dr. sc. Magdalena Apostolova Maršavelski *

UDK: 347.24(497.5
zagrebački Kaptol)“1334”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: listopad 2013.

Autorica analizira odredbe Statuta zagrebačkog Kaptola (1334.) u kojima je riječ o ovlastima i obvezama kaptolskih titulara *dominium utile* – predijalista i emfiteuta, uspoređuje njihovu ulogu i važnost u funkcioniranju kaptolskoga gospodarstva te nastoji objasniti konstataciju sastavljača Statuta da se te dvije kategorije titulara, unatoč više-manje bliskim pravima i ovlastima koji *ex dominio utili consequitur*, ipak u mnogočemu razlikuju. Autorica konstatira da se sastavljač Statuta Ivan arhiđakon Gorički tim tekstovima legitimira kao suvereni poznavatelj glosatorskog nauka te posebno ističe činjenicu da su te odredbe Statuta capituli zagrabiensis svojevrsna potvrda vladajućeg stava romanističke znanosti o porijeklu dvojnog vlasništva.

Ključne riječi: Ivan arhiđakon Gorički, Statuta capituli zagrabiensis, *dominium utile*, predijalisti, emfiteuti

1. UVOD

U osvrtu na distinkciju *dominium directum* – *dominium utile* Bartolus de Saxoferrato¹ ustvrđuje da je *dominium utile* pojam koji uključuje brojne, sadržajem

* Dr. sc. Magdalena Apostolova Maršavelski, profesorica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u m., Trg maršala Tita 14, Zagreb

¹ Rođen u selu kod Sassoferrata, Bartol u glosi uz D.33.4.1.8 kaže “...*est verum quod sum de Saxoferrato.*” Usp. Lange, H.; Kriechbaum, M., *Römisches Recht im Mittelalter*, Bd. II, München, 2007., str. 683.

različite ovlasti te kao titolare navodi preskribenta *longi temporis*, emfiteuta, superficijara i sve one koji su podređeni pravom vlasniku:

“*Quaero, utrum utile dominium sit unicum vel plura? Respondeo: Plura. Unum quod opponitur et contradixit vero dominio, et est aliud utile quod queritur ex praescriptione. Aliud quod verum directum dominium recognoscit, et est illud quod competit emphyteutae et superficijario et similibus.*”²

Nekoliko odredbi u Zbirci statuta zagrebačkog kaptolskog gospodarstva (1334.)³, sakupljenih i sastavljenih po nešto starijem suvremeniku Saxoferrata

² Glosa uz D.41.2.17.1. Usp. Coing, H., *Zur Eigentumslehre des Bartolus*, Zeitschrift der Savigny – Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung (dalje u tekstu: SZ RA), vol. 70, 1958., str. 362 – 364. Autor daje iscrpnu analizu pravne pozicije preskribenta, emfiteuta i *feudatariusa* te ističe njihovu različitost u odnosu na vrste posjeda i mogućnosti za dosjelost (glosa D.41.3.3), različitih razloga gubitka prava te posebnost pozicije emfiteuta i *feudatariusa*, povezane i uvjetovane s *obligatio personalis* prema *domino directo*. Vidi autorovu analizu (str. 349 *sqq.*) ostalih Bartolovih i glosa njegovih prethodnika u svezi s brojnim srednjovjekovnim varijantama stvarnih prava. Uz D.45.1.58 Bartol primjerice konstatira “*omnis enim qui habet aliquod ius in re, potest recte dicere: ego habeo dominium illius iuris*”, *dominium* u širem smislu je svako pravo na tjelesnoj stvari, ali i svako *ius in re*, uključujući i tražbine, a vlasništvo, u skladu s poimanjem rimskog klasičnog prava je “*ius de re corporali perfecte disponendi nisi lege prohibeatur*” (glosa uz D.41.2.17.4). Distinkciji *dominium directum* – *dominium utile* Bartol dodaje treću kategoriju – kvazidominium, kojim je označena pravna pozicija zaštićenog s *actio Publiciana*: “*...tria sunt dominia, directum et utile et quasi dominium, quod competit ei qui habet Publicianam.*” (glosa uz D.21.2.39.1). O porijeklu distinkcije *dominium directum* – *dominum utile* vidi Meynial, E., *Note sur la formation de la théorie du domaine divisé (domaine directe et domaine utile) du XII au XIV siècle dans les Romanistes, Étude dogmatique juridique*, u: *Mélanges Fitting, II*, Montpellier, 1908. (Reprint Aalen – Frankfurt/Main, 1969., str. 242 *sqq.*); Feenstra, R., *Les origines du domaine utile chez les glossateurs*, u: *Fata iuris romani*, Leiden, 1974., str. 49 *sqq.*; Lange; Kriechbaum, *op. cit.* u bilj. 1, str. 188 – 196, 925 – 927. Od starije literature vidi Dieck, C. F., *Literärsgeschichte des langobardischen Lehnrechts bis zum 14. Jahrhundert*, Halle, 1828. (reprint Aalen, 1969.); Laspeyres, E. A. T., *Über die Entstehung und älteste Bearbeitung des Libri feudorum*, Berlin, 1830. (reprint Aalen, 1969.); Lehman, K., *Das langobardische Lehnrecht*, Göttingen, 1898. (reprint Aalen, 1971.); Lautz, K., *Entwicklungsgeschichte des dominium utile*, Göttingen, 1916.

³ *Statuta capituli zagrabiensis*, “najstariji poznati urbar na hrvatskom i ugarskom prostoru”, odnose se samo na kaptolsko vlastelinstvo sa sjedištem u Zagrebu, a ne i na vlastelinstva zagrebačkog Kaptola sa sjedištem u Sisku i Toplicama (Varaždinske Toplice), čija je socijalna i gospodarska struktura bila, može se pretpostaviti, bliska ili identična strukturi zagrebačkog vlastelinstva. Sačuvani rukopis kasnijeg izdanja Statuta iz 1354. nalazi se u kaptolskom arhivu u Zagrebu pod imenom *Album capitulare*. Tekst statuta vidi u *Monumenta historica episcopatus zagrabiensis* (dalje u tekstu: MEZ), II, Zagreb, 1874., str. 8 – 124.

– prema unisonom mišljenju predstavnika hrvatske historiografije, najučenijeg čovjeka srednjovjekovne Slavonije – Ivana arhiđakona Goričkog⁴, sadržavaju izravnu potvrdu ovog Saxoferratova komentara i zavrjeđuju pozornost zbog više razloga. Ponajprije zbog specifičnosti navedenih prava i dužnosti titulara *dominium utile*, koji potvrđuju činjenicu da su tim pojmom obuhvaćene u praksi prisutne brojne varijacije. Drugo, ti su izvori izravna potvrda rezultata dosadašnjih istraživanja romanističke znanosti o porijeklu doktrine o podijeljenom

⁴ Premda u samom vrelu nije naveden, Ivan arhiđakon Gorički smatra se nedvojbenim sastavljačem Statuta zagrebačkog kaptolskog vlastelinstva, njegove prve verzije iz 1334., te druge, sačuvane, nastale neposredno prije njegove smrti. “Imenom Ivanovim prepleten je skroz ovaj zbornik... (kojeg) proglašuje kaptolski zbor u svoje ime, a u takvom slučaju obično se zašuti ime sabiratelja i sastavitelja” – piše Tkalčić, I., *Ivan arciđjakon Gorički, domaći pisac u XIV vijeku*, Rad JAZU, knj. LXXIX, 1886.; Klaić, Vj., *Ocjene odlomka iz “kronologije ili ljetopisa” Ivana archidjakona*, Izvjestje Kraljevske gimnazije u Zagrebu, Zagreb, 1874./75., str. 4 – naglašava da je Ivanu Goričkom bio “vazda otvoren ulaz u sve arhive: u arhiv biskupije, u arhiv kaptolski privatni te napokon u arhiv kaptolski javni (*locus credibilis*)” te da je bio najkompetentnija osoba da “sastavi zbornik kaptolskih prava i običaja”. O Ivanu Goričkom kao autoru Statuta svjedoči Krčelićev tekst objavljen “prema nekim neobjavljenim dokumentima ugarske povijesti” (nebst einigen ungedrückten Denkmallen ungarischer Geschichte) u Engel, J., *Staatskunde und Geschichte von Dalmatien, Kroatien und Slavonien*, Halle, 1798.: “*Canonius Jo.A.D. de Guerche (seu Goriciensis) Ladislai II (sive de Kobol) Episcopi Zagreb, temporibus 1334. literatis faventis consilio res ecclesiae hujus monumenta, statuta et historiam unacum Diplomatus ab Epocha S. regis Ladislai (et Parochiis Diocesis) scribere incepti, inferns res. Quoque aliasi... opus attamen ejus (Montaneum dictum)*” – Kerhelich, *Politicarum Institutionum, Lib. II, Tit. IX, pars 17.* (str. 146). Arhiđakon Gorički, rođen u razdoblju između 1280. i 1290. godine, prvi se put spominje u biskupskoj ispravi iz 1328. god. (drugačije Tkalčić, Predgovor MEZ, II), potpisan kao biskupov kancelar (“...*datum per manus discreti viri magistri Johannis, archidiaconi de Guerche, cancellarii nostri*”), nakon što je u vrijeme biskupa Kažotića “svršio nauke u kojem talijanskom gradu, kamo su u to doba odašiljali naobražena radi vrlji mladići hrvatski”, po svoj prilici na Sveučilištu u Padovi, gdje su sredinom 15. stoljeća studije završili brojni zagrebački kanonici. Neposredni povod sastavljanja *Statuta* te i popisa posjeda zagrebačkog kaptola bila je kulminacija “nesporazuma” – uzurpacija biskupskih posjeda i odricanje prava na crkvenu desetinu, pa je godine 1333. nasljednik biskupa Kažotića, biskup Ladislav Kobol, pobunjenim vazalima zaprijetio oduzimanjem posjeda i kaznama izopćenja. Ime arhiđakona Goričkog posljednji se put spominje u dvjema ispravama iz 1353. god., a na obnovljenom popisu kaptolskih predija u drugom, sačuvanom rukopisu iz 1354. godine, uz dotadašnja dva, na ime Ivana Goričkog upisan je i treći, dodijeljen mu 1345. god., “uređen” o njegovu trošku: “*Prelaca vocata, ultra et circa Zauam... novissim temporibus recuperata per dominium Johannem archidiaconum de Guerche, suis laboribus et expensis.*” Usporedi MEZ, II, *pars prima*, Cap. XLIX. Vidi iscrpni popis literature o Ivanu Goričkom u Švab, M., *Ivan arhiđakon Gorički*, u: Hrvatski biografski leksikon, Zagreb, 2005.

vlasništvu, prema kojoj su već predstavnici Imerijeve škole postavili njezine temelje, na kojima će Bartol kasnije nadograditi svoju sveobuhvatnu dogmatsku shemu stvarnopravnih varijanti kompleksne agrarne i socijalne strukture srednjovjekovlja. Konačno, ovi tekstovi ne ostavljaju mjesta sumnji da je njihov autor bio vrsni poznavatelj dostignuća predstavnika *ius commune absolutum*⁵ te da u vrijeme nastanka *Statuta capituli zagrabiensis* pojmovi o podijeljenom vlasništvu nisu bili tek predmet teorijskih rasprava bolonjskih znanstvenika, nego u praksi i statutima vlastelinstava poznate i priznate pojmovne kategorije.

2. DOMINIUM UTILE U PREDAKURZIJSKIM GLOSAMA

Predstavnici prve bolonjske škole bili su, doduše, ponajprije fokusirani na egzegeze rimskog klasičnog prava, ali nisu svojim komentarima zaobišli brojne kontroverze sadržane u izvorima tzv. vulgarnog rimskog prava.⁶ Zadnja stoljeća rimskog carstva, razdoblje dubokih strukturnih, gospodarskih i socijalnih promjena, jasno pokazuju da je koncepcija apsolutnog i potpunog prava vlasništva klasičnog rimskog prava – pojmovno, institucionalno, terminološki – doživjela korjenite promjene. U nizu konstitucija iz 4. i 5. stoljeća dokumentirane su činjenice da je nestala strogo postavljena granica između *dominium* i *possessio*, *possessio* i *iura in re aliena*, da je načelo *proprietas ad tempus existere nequit* napušteno, da je razlika između kvalificiranog posjednika i vlasnika izbrisana, da se emfiteut⁷ često označava kao *dominus*, a njegovo pravo kao *ius dominii* ili *ius perpetuum*, a *ususfructus* poiman i kvalificiran i kao vlasništvo i kao samostalno *ius in re*. Oznake poput *ius perpetuum*, *ius dominii possidere*, *ius possidendi*, *solidum dominium*, *ius perpetuum salvo canone* i slično samo su dio nejasne, nedosljedne i šarolike terminologije pojmova stvarnopravnih odnosa rimskog

⁵ Calasso, F., *Il problema storico del diritto commune*, u: Studi di storia e diritto in onore di Enrico Besta, II, Milano, 1937./39., str. 503. Prvo od triju razdoblja razvoja *ius commune*, koje završava s Akurzijevom *Glossa ordinaria*, autor naziva “un periodo dell diritto *ius commune assoluto*”.

⁶ Usporedi Levy, E., *West Roman Vulgar Law, The Law of Property*, Philadelphia, 1951., str. 21 *sqq.*

⁷ O terminološkoj zbrci u izvorima rimskog vulgarnog prava svjedoče brojne konstitucije s kraja 4. stoljeća. Emfiteut je u nekima od njih označen kao *dominus* (C.Th.2.25.1, C.Th.13.11.6, C.J.11.16.2, C.J.11.62.9), ali se u drugima izravno konstatira da nije riječ o pravu vlasništva (C.J.11.63.2) te se emfiteute označava kao zakupnike – *conductores* (C.Th.5.15.15, C.Th.10.3.7, C.J.11.16.12, C.J.11.62.8, C.J.11.71.2, C.J.11.16.2). U jednoj te istoj konstituciji iz 368. god. (C.Th.5.15.18) emfiteuti se također nazivaju – *conductores*, ali se njihovo pravo kvalificira kao *dominium*.

postklasičnog prava. Premda s velikim respektom posvećeni u prvom redu tekstovima velikih klasika rimskog prava i bez naglašenog interesa za aktualan gospodarski i društveni realitet, bolonjski su znanstvenici iz 12. i 13. stoljeća u brojnim glosama komentirali i te, unatoč Justinijanovu klasicizmu, u *Corpus iuris* prisutne tragove rimskog vulgarnog prava koji su, uostalom, imali srodnost s tekstovima *Libri feudorum* – zbirkom langobardskog lenskog prava iz njihova vremena (1150. – 1250.).⁸ Uz *Corpus iuris*, ti su tekstovi, koji su sadržavali vjerni odraz specifične strukture agrarnih odnosa na feudalnim gospodarstvima te sliku srednjovjekovne gospodarske i društvene stvarnosti, bili paralelni i ravnopravni predmet njihova proučavanja. Rezultat je bio taj da su u njihovim komentarima instituti lenskog prava dobili interpretaciju iz aspekta instituta rimskog prava i označavani rimskom terminologijom te, i obrnuto, čvrsto određena pravna priroda pojmova rimskog klasičnog prava “prilagođavana” je pojmovima langobardskog lenskog prava.

Sporni karakter prava stečenog putem preskripcije *longi temporis* protumačen je po glosatorskim autoritetima kao pravo koje ima, doduše, učinak vlasništva (*effectum dominii*), premda preskribent, zaštićen samo s *actio utilis*, nije “pravi vlasnik” (*verus dominus*).⁹ U kasnijim komentarima skupini titulara *iura in re habentibus* – emfiteuta, superficijara, uzufruktuara – pridružen je i *feudatarius*, čiji je pravni status promatran također kao pravo s “efektima vlasništva” koje je podređeno *vero, directo domino*. To izravno potvrđuje primjerice tekst glose Placentija (*Placentinus*) sadržane u tzv. frankfurtskom rukopisu *Summa codici*, na koji upozorava Feenstra:

“*Id est qui vero dominus est, ergo non feudatarius, superficiarius, fructuarius, emphytheote...*”¹⁰,

a sudeći po glosama Placentijeva sljedbenika i učenika Pilijsa (*Pilius*)¹¹, kao

⁸ Vidi literaturu citiranu u bilj. 2. *Libri feudorum*, u prijevodu na njemačkom jeziku, tiskani su kao VII. tom *Corpus iuris (Novellae & Libri feudorum)*; ed. Otto, C. E.; Schilling, B.; Sintenis, C. F. F., Leipzig, 1833. Usp. *Corpus iuris civilis*, II, ed. Krieggelli, D. A. & D. M., Lipsiae, 1840.

⁹ Vidi Lautz, *op. cit.* u bilj. 2, str. 51 *sqq.* Tako konstruiran pojam nalazi se, navodno, već u glosama Bulgarovog učenika Basijana te u brojnim glosama uz tekstove *Libri feudorum*. Usporedi Lange; Kriechbaum, *op. cit.* u bilj. 1, str. 925 – 926, te djela citirana u bilj. 2.

¹⁰ Feenstra, *op. cit.* u bilj. 2, str. 73 *sqq.*

¹¹ U drugim poznatim Pilijevima glosama (primjerice uz C.J.10.15) koje Feenstra navodi prema tekstu izdanja *Summa Azoniis*, Venetiis, 1566. – komentirana je također distinkcija *dominium directum – dominium utile* (“...item dominus soli intelligo non feudatarium, non emphytheutum non fructuarium et similes...”). Pilijs se prvi put spominje 1169. god. (usporedi Savigny, K. F., *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, IV,

uostalom i glosama manje poznatog Basijanova (*Johannes Bassianus*) sljedbenika Vilima iz Kabrijana (*Willelmus /Gillelmus/ de Cabriano*) te u bilješcima najznačajnijeg glosatora *Libri feudorum* Jakoba Kolumbija (*Jacobus Columbi*)¹², može se zaključiti da su već predstavnici *ius commune absolutum* postavili distinkciju *dominium directum* – *dominium utile*. Saxoferrato će na tim početnim koracima glosatora¹³, nadovezavši se na rješenja svojih prethodnika, velikih autoriteta Irnerijeve škole, izgraditi čvrst dogmatski sustav kompleksne strukture agrarnih i društvenih odnosa svojeg vremena.¹⁴

Heidelberg, 1826., str. 312 – 353; Kantorowitz, H., *Pillius und die Schule von Modena*, SZ RA, vol. 49, 1929.) pa je izvjesno da je već sredinom 12. stoljeća ta distinkcija uobičajena. Usporedi Lange, H., *Römisches Recht im Mittelalter*, Bd. I, München, 1997., str. 88. Sačuvani rukopis Pilijevih glosa objavio je Rota, A., *L'apparato di Pillio alle Consuetudines feudorum*, Roma, 1938.

¹² Usporedi Lange, *op. cit.* u bilj. 11, str. 88.

¹³ Izvorni koncept doktrine o podijeljenom vlasništvu je, prema istraživanjima predakurzijanskih glosa Meyniala (Meynial, *op. cit.* u bilj. 2, str. 409, 461) te prije njega Landsberga i Lautza, rezultat kreativnosti predstavnika glosatorske škole i njihovih nastojanja da iz aspekta instituta rimskog prava protumače odredbe *Libri feudales*. U kritici tzv. germanskog koncepta podijeljenog vlasništva Gierkea (Gierke, O., *Deutsches Privatrecht*, II, Leipzig, 1905., § 121: Das geteilte Eigentum, str. 368 – 375) ističe se da podijeljeno vlasništvo nije nikakva germanska specifičnost, da su agrarni i društveni odnosi poput onih na srednjovjekovnim feudima postojali i u drugim civilizacijama i da se, uostalom, mogu identificirati na izvorima rimskog postklasičnog prava (Feenstra, *op. cit.* u bilj. 2, str. 56 – 57). Levy upućuje također na odlučujući utjecaj tragova rimskog vulgarnog prava u Justinijanovoj kodifikaciji koji su glosatorima poslužili kao model pomoću kojeg su interpretirali institute njihova vremena: "...so far as tangible evidence goes, it was the legislation of the fourth and fifth centuries and the passages to Digest rather than Germanic sources which served the Glossators and Bartolus as the point of Departure" (Levy, *op. cit.* u bilj. 6, str. 68). Povezanost instituta rimskog vulgarnog prava s institutima germanske agrarne i društvene strukture Meynial vidi upravo u činjenici što je u predakurzijanskim glosama između prava *feudatariusa* i skupine ovlaštenika s pravom koje ima efekte vlasništva, ali je subordinirano pravom vlasniku, stavljen znak jednakosti te u tome raspoznaje uzajamni utjecaj dviju velikih legislativa – rimske i germanske (Meynial, *op. cit.* u bilj. 2, str. 413). Feenstra, koji je svojem znanstvenom instrumentariju dodao više neobjavljenih rukopisa, ističe drukčiji stav predstavnika Orleanske škole. Za Jacquesa de Révignya svi su titulari *dominium utile* "tributarii vel censualisti", tj. oni koji imaju određene obveze prema pravom vlasniku (Feenstra, *op. cit.* u bilj. 2, str. 89). Ovaj će teoretski aspekt, po kojem "utile dominium est la seule vrai propriété", zastupati Baldus i kasnije Dumoulin. Prema izvješću Baldusova manje poznatog sljedbenika Hostiensisa (*Summa aurea*, III, *De feudis*), Baldusov je radikalni stav glasio: "*dominium utile esse sicut chimerum*" (Feenstra, *op. cit.* u bilj. 2, str. 93; Lange; Kriechbaum, *op. cit.* u bilj. 1, str. 926).

¹⁴ Coing, *op. cit.* u bilj. 2, str. 365, navodi podatak da je, prema navodnim vlastitim Bartolovim kazivanjima, trodioba *dominium utile* – *dominium directum* – *quasidominium* preuzeta od Dinusa, učitelja Cina da Pistoija – pjesnika i Bartolova učitelja i mentora.

3. DOMINIUM UTILE U ODREDBAMA STATUTA ZAGREBAČKOG KAPTOLSKOG GOSPODARSTVA

Odredba XLVIII *Statuta capituli zagrabiensis, pars prima* sadržava precizan popis kaptolskih posjeda (*praedes*) povjerenih kaptolskim vazalima – predijalistima (*praediales*)¹⁵, čiji je skup ovlaštenja označen kao *dominium utile*. Uz njih, kao ovlaštenici titulari *dominium utile* navedeni su i emfiteuti:

“*Vasallus autem, praedialis seu emphitheutha quilibet in suo feudo seu praedio utile dominium optinet, nos directum.*”

Uz naglašenu dužnost svih navedenih da *domino directo* vjerno služe (*cum fidelitatem servare et jurare*) i strogo poštuju *nominatim* citirane “konzilije” propisane kanonskim pravom¹⁶, navedene su njihove obveze prema Kaptolu.

¹⁵ Autor Statuta daje sljedeće objašnjenje o terminu *praediales* kao “udomaćenom” nazivu za vazala: “...*nam de consuetudine nostre patrie, tales simpliciter prediales vocantur, cum proprie deberent dici vasali a feudo, non prediales a prediis...*” Usporedi MEZ, II, Cap. XLV. Izvorno su oni kojima je bio povjeren zemljišni posjed *perpetuo possidendam* bili dužni vojničke službe, a kasnije su postali tek “zakupci tuđe zemlje”. Usporedi Klaić, N., *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976., str. 572; *idem*, *Povijest Zagreba*, Zagreb, 1986., str. 214, 420. Takva se dužnost spominje, doduše, u jednom ugovoru Biskupije: “...*in omnibus expeditionibus regni ecclesiae nostrae... assistere...*” (usporedi CD VIII, 104, Nr. 94), ali u sačuvanim ugovorima Kaptola takvoj obvezi nema traga, premda je u popisu kaptolskih posjeda iz 1334. god. uz predije navedeno i sedam posjeda označenih kao “ekvitatura”, s kojih je Kaptolu također plaćan točno određeni cenzus, većinom u novcu i naturi (usporedi MEZ, II, Cap. XLVIII). O različitom tumačenju pojma *aequitatura* vidi Klaić, N., *Povijest Zagreba*, str. 420, te Bartal, A., *Glossarium mediū et infimae latinitatis Regni Hungariae*, Lipsiae, 1901. Ulogu i položaj predijalista na zagrebačkim crkvenim vlastelinstvima komentirao je Kelemen, E., *Institutiones iuris hungarici privati, Liber I, De personis*, Budae, 1818., str. 246 – 251, te Timon, A., *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*, Berlin, 1904., str. 553. Kelemenov osvrt doslovno je preuzet kod Lanovića, a u skraćenoj se formi nalazi kod Dabinovića, A., *Hrvatska državna i pravna povijest*, Zagreb, 1940., str. 475 – 476. Termin *praediales* Tkalčić prevodi kao “predijalisti” (MEZ, II, Predgovor) kao i Lanović, M., *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb, 1929., str. 164 – 165. U radovima N. Klaić, kao i kod Margetića, L., *Pravna osnova crkvene desetine na hrvatskim pravnim područjima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu, vol. XX-XXI, 1983. – termin “*praediales*” preveden je kao “predijali”. Beuc, I., *Povijest države i prava na području SFRJ*, Zagreb, 1986., kao i Gajer, R., *Posjedi Zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. stoljeća*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, vol. 11, 1978., pišu o “predijalistima” – termin koji smo i mi preuzeli. Usporedi Apostolova Maršavelski, M., *Neka pitanja pravnog i društvenog položaja predijalista zagrebačkog biskupa u XIII. i XIV. stoljeću*, Croatia sacra periodica, vol. 18, br. 33, 1994.

¹⁶ Predijalistima se stavlja do znanja da se imaju zakleti da će “vjernu službu” Kaptolu obavljati u skladu sa šest načela propisanih kanonskim pravom: *incolume, tutum,*

Ukratko, to je dužnost da *domino directo* uredno ispostave desetinu *in omnibus rebus* na povjerenim im posjedima – strogo i fiksno određene za svaki proizvod ponaosob u naturi ili *partim-partim*, u naturi i novcu¹⁷ – te uz to i dvije trećine marturine.¹⁸ Osim prava na preostalu trećinu marturine, titularima *dominium utile* dana je ovlast – *quo utile dominium consequitur* – da po svom nahođenju interveniraju, određuju (i ubiru) novčane kazne za neizvršavanje obveza, neposluh i “ekscese” kmetova na povjerenim im kmetskim selištima, ukratko – povjerena im je kompetencija za sva kaznena djela, osim ona, koja spadaju *in casibus exceptis*, za koja je Kaptol zadržao isključivu nadležnost.¹⁹ Njihov status nasljeđivali su muški potomci; ako ih nije bilo – povjereni posjed i sve dane im ovlasti prelazile su *ipso facto* u nadležnost Kaptola, uz uputu da se prema ženskim descendentima postupa – *graciose* – milostivo i obzirno.²⁰

U odredbi u kojoj su nabrojene navedene obveze i ovlasti – jednake i za predijaliste i za emfiteute, uključujući i pravo izricanja novčanih kazni kmetovima – ustvrđuje se na samom početku teksta da se, ipak – navedeni ovlaštenici *dominium utile* – u mnogome razlikuju:

“*Predialis et vasallus et emphitheotha idem esse videntur, sed differunt in pluribus...*”²¹

O kojim i kakvim razlikama je riječ – nema daljnjih informacija. Na dostignućima *ius commune absolutum* visoko obrazovan autor i sastavljač ovih odredbi, Ivan arhidakon Gorički, i sam na listi kaptolskih predijalista, bio je, kako to izvori dokumentiraju – poznat po svojim vještim intervencijama u rješavanju

honestum, utile, facile et possibile, a opširna objašnjenja njihova značenja završavaju upozorenjem da će u suprotnom predij i prijeći u dispoziciju Kaptola: “...*sed quia non sufficit abstinere a malo, nisi faciat, quod iustum et bonum est, ut in eisdem sex supradictis consilium domino suo fidele prestat... cuius dispositio extunc ad nos libere devolvatur*”. Iste su posljedice slijedile ako obveze prema Kaptolu nisu bile namirene tijekom dvije godine te ako je predij krivnjom ili nedovoljnom pažnjom tijekom pet godina ostao zapušten. Usporedi MEZ, II, Cap. XLV i XLVI.

¹⁷ Usporedi Cap. XLVI te detaljne informacije u odredbama L – LIX.

¹⁸ Usporedi Cap. XLVI. Marturine su bila oslobođena samo selišta na posjedima na kojima nije bilo više od šest kmetova – “...*qui in suo feudo, predio seu emphitheosis saltem sex habet colonos et non minus*.”

¹⁹ Kao *causae maiores* navedene su: *sanguinis, furti, latrocinii et incendi*. Usporedi Cap. XLVI.

²⁰ Osim iznimno, uz izričitu dozvolu, predij i sva prava onoga koji nije imao muških potomaka je, uz preporuku obzirnosti prema ženskim potomcima *ipso facto*, kako je to određeno *ex antiqua consuetudine*, prelazio u dispoziciju Kaptola (*qui “...recedit de hoc mundo sine heredis solacio masculinis, nec iuветur nostrarum beneficio litterarum quamvis consueverimus cum filiabus talium agere graciose...”*). Usporedi Cap. XLVI.

²¹ Cap. XLV.

konkretnih sporova u obrani kaptolskih interesa i dobar poznavatelj lokalnih prilika, pa njegova napomena da se navedene kategorije titulara *dominium utile*, unatoč nabrojenim bliskim ili identičnim ovlastima, razlikuju u mnogočemu ima posebnu težinu i važnost i otvara mnoga pitanja. Prvo, kakva je bila uloga predijalista u funkcioniranju kaptolskoga gospodarstva i jesu li oni bili samo “zakupci tuđe zemlje”²² ako im je, uz nadzor nad kmetskim selištima, bilo povjereno funkcioniranje striktno označenih posjeda zagrebačkog kaptolskog vlastelinstva. Drugo, koji je bio “prostor” ostavljen emfiteutima, kojima su bile dodijeljene i neke ovlasti, koje su u pravilu bile rezervirane za jednog *feudatarius*a. Zatim, ako su i jedni i drugi, kao titulari *dominium utile*, imali iste ovlasti – koja je razlika među njima, na kojoj inzistira autor Statuta. Konačno, zbog čega je Kaptol odstupio od uobičajenog i provjerenog recepta uprave i nije sve svoje posjede povjerio upravi i nadzoru predijalista.

Ove bi se nedoumice oko različitosti pravne pozicije titulara *dominium utile* u kaptolskim odredbama mogle razriješiti pozivom na “učenost” autora Statuta i njegovo poznavanje rješenja glosatorskih autoriteta u kojima se, na listi titulara *dominium utile*, nalaze emfiteut i *feudatarius*, čije je pravo s “učincima vlasništva” obuhvaćalo sadržajem i obuhvatom različite ovlasti. Ipak, označavajući i jedne i druge kao titularne *dominium utile*, autor Statuta ostavlja po strani preciznu teoretsku distinkciju, ali opaskom da se ovi *differunt in pluribus*, ne propušta naglasiti da je riječ o različitim pravnim kategorijama.

4. PREDIJALISTI I EMFITEUTI U KAPTOLSKOM GOSPODARSTVU

Prema dosadašnjim istraživanjima²³ više od 90 % pučanstva zagrebačkog kaptolskog vlastelinstva sačinjavali su kmetovi – nešto manje od 70 % kmetskih selišta bilo je povjereno upravi predijalista, oko 20 % bilo je u vlasništvu pojedinih kanonika, a samo preostali dio bio je u zajedničkom vlasništvu Kaptola. Ukratko, glavnina kaptolskoga gospodarstva bila je prepuštena brizi predijalista.

O društvenom sloju predijalista postoje brojni izvori iz sredine 13. i početka 14. stoljeća.²⁴ Riječ je o ugovorima Biskupije i Kaptola s poimence nave-

²² Tako Klaić, N., citirana djela i stranice u bilj. 15.

²³ Usporedi Gajer, *op. cit.* u bilj. 15, str. 64 *sqq.*

²⁴ Usporedi CD IV, 263, Nr. 27; CD VI, 652, Nr. 548; CD VII, 154, Nr. 145; CD VII, 166, Nr. 146 ; CD VIII, 104, Nr. 94; CD VIII, 388, Nr. 318; CD VIII, 453, Nr. 374; CD VIII, 561, Nr. 459.

denim pojedincima – *nobiles et seniores*²⁵ – kojima je zemljišni posjed povjeravan *iure perpetuo possidendam*, uz obavezu na vjernu službu i brigu o kmetskim selištima – održavanje javnog reda i mira, nadzor nad urednim obavljanjem tlake te ubiranjem rezultata kmetskog rada, koje su u točno određenom omjeru dijelili s Kaptolom. Ukratko, kaptolskim je predijalistima bilo povjereno funkcioniranje i upravljanje gotovo tri četvrtine kaptolskoga gospodarstva, uz sudbenu ovlast za delikte za koje Kaptol nije zadržao isključivu nadležnost.²⁶ Za funkcioniranje preostalih 20 % posjeda s kmetskim selištima brinuli su se sami kanonici, angažirajući tzv. veznike²⁷ za ubiranje utvrđenih kmetskih davanja²⁸, pa bi se tek na ostatku zemljišnog fonda u zajedničkom vlasništvu Kaptola moglo očekivati odstupanje od uvriježenog i uobičajenog načina organizacije gospodarstva, drukčija organizacija uprave i nadzora na preostalim kmetskim selištima te briga o urednoj isporuci kmetskih davanja. Glavnina tih davanja bila je uglavnom točno i precizno određena, ali bilo ih je i povremenih, dodatnih i “izvanrednih”. Osim uobičajene marturine i desetine te izvanrednih poreza i davanja u naturi, kaptolski su kmetovi nosili teret i brojnih *munera et juamina ex causa rationabili*, a oni koji su bili u zajedničkom vlasništvu Kaptola bili su dužni i davanja na ime zalaznine. Obujam kmetske tlake u *Statuta* bio je, naprotiv, označen tek okvirno – kao *labores consuetos*.²⁹ Ukratko, obrada kaptolskih posjeda bila je gotovo u cijelosti riješena kmetskom radnom snagom, najvećim dijelom pod kontrolom i upravom, ugovorom na vjernu službu vezanih predijalista, pa za eventualne druge alternative obrade kaptolskih posjeda i nije bilo puno prostora.

Na nekretninama koje su povremeno, putem neizbježnih legata *pro anima* pučanstva kraljevskoga Gradeca bile adresirane Kaptolu i pojedinim crkvenim redovima i ustanovama³⁰, a koje nisu mogle biti “izvlaštene” iz teritorijalnog suvereniteta Gradeca, legatari su stjecali tek dugoročni stvarnopravni zakup,

²⁵ CD VIII, 33, Nr. 1.

²⁶ Usporedi Cap. XLVI: “...*ex quo utili dominio consequitur ante omnia solutiones condemnationum iustas et emendas, in causis non exceptis...*”

²⁷ Usporedi Cap. XLVI.

²⁸ Usporedi Cap. XLVI – L.

²⁹ Cap. XLVI.

³⁰ Usporedi Apostolova Maršavelski, M., *Legati pro anima u katernama zagrebačkog Gradeca*, Historijski zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu, vol. 42, br. 1, 1989., str. 151 sqq.

ako već nije bilo ugovoreno da se vrijednost legata isplati u novcu.³¹ Radilo se o kojoj oranici, najčešće vinogradu ili dijelu vinograda, rjeđe koje ralo oranice. Interesenata za podzakup tih nekretnina nije manjkalo među žiteljima kraljevskog grada, a regrutirani su bili, u pravilu, iz redova *habitatores*, tj. onih koji nisu imali tzv. gradska prava i koji su time rješavali ili poboljšavali svoju egzistenciju, spremno prihvaćajući sve uvjete. Prema trima sačuvanim ugovorima³² između dominikanskog samostana i nekolicine stanovnika Gradeca iz 1377. god., obrađivači vinograda, koje su *pro anima* ostavitelji bili namijenili Kaptolu *iure perpetuo sub conditione*, odgovarali su čak i za višu silu, pa su i za nerodnih godina i elementarnih nepogoda morali isplaćivati ugovoreni cenzus, obvezavši se da će u tom slučaju na trgu kupiti ugovorenu količinu “dobrog vina” te ga *in propria vectura* dopremiti samostanu. Osim godišnjeg cenzusa, u pravilu *sexti cubuli vini, quilibet possessor vinee in terris capituli*, veličine jednog jutra, bio je za vrijeme berbe dužan darova u vidu dva pijevca, četiri dobra kruha i četiri “šebriona” vina.³³ Ukratko, obrađivači kaptolskih *sub censu* nekretnina dolazili su u pravilu iz redova najsiromašnijeg dijela stanovništva kraljevskoga grada i nisu imali ništa zajedničkog sa statusom i ovlaštenjima emfiteuta koji se spominju u odredbama Statuta kaptolskoga gospodarstva.

U opširnom popisu kaptolskih posjeda povjerenih predijalistima, s preciznim podacima o iznosu godišnjeg cenzusa za svaki predij posebno, emfiteuti se ne spominju. Također, o cenzusu emfiteuta, inače bitne pretpostavke zaključenog ugovora, nema ni riječi ni u jednoj odredbi, pa se može pretpostaviti da ga nisu ni plaćali. Visina godišnjeg cenzusa predijalista bila je, doduše – barem iz aspekta brojnih podataka o obvezama dugoročnih zakupnika u obližnjem Gradecu – gotovo simbolična i isplaćivana *in signum recognitionis dominii*, pa se može pretpostaviti da je raskid predijalnog ugovora zbog neisplate te sume, predviđen u opširnoj odredbi XLVIII, slijedio prije zbog nepoštivanja i kršenja

³¹ Budući da su, u pravilu, legati *pro anima* bili u nekretninama i adresirani crkvenim izvangradskim jurisdikcijama, gradska je općina tijekom 15. stoljeća sve dosljednije uvodila praksu isplate novčane protuvrijednosti nekretnine namijenjene “za spas duše”, i tako efikasno riješila jedan od aspekata problema s kojim je bila kontinuirano suočena, pa je klauzula “*vendi et pro anima expendi*” postala pravilo s malo iznimaka. *Ibid.*, str. 154 – 155.

³² Usporedi MCZ (*Monumenta historica liberae regie civitatis Zagrabiae*) I, Doc. 265: “... quod si per grandines aut anni sterilitates in prefata vinea fructus non proveniret, tunc ipsi Martinus et Dyonisius ac omnes dicte vinee quivis futuri possessores teneantur in foro de bono vino prefatos decem cubulos emere et ad claustrum in propria vectura... modo premititur conducere...” Usporedi i MCZ, Doc. 264 i 266.

³³ Usporedi Cap. XLIX.

dane zakletve na vjernu službu, nego zbog zakidanja kaptolske blagajne. U brojnim predijima suma koju je predijalist imao godišnje isplaćivati Kaptolu bila je, primjerice, jednaka ili niža od pristojbe koju su plaćali *inquilini* i “ligonisti” u obližnjem Gradecu³⁴ za puku mogućnost obitavanja u gradu, dok je zakupnina za samo dva dijela jednog vinograda u kraljevskom gradu iznosila 100 denara, koliko je bio maksimalni godišnji census predija s više desetaka kmetskih selišta.³⁵ Vrijednost novca i prilike na bogatom i razvijenom gradskom tržištu bili su, dakako, posve drukčiji – gradski je čovjek u pravilu imao široke mogućnosti rješavanja egzistencije, bio je u pravilu i obrtnik i trgovac i poljoprivrednik – *sub conditione* ili *absque omni censu* – te je uglavnom kombinirao sve te tri djelatnosti. Ukratko, kaptolski emfiteut, kojem je bila povjerena uprava i nadzor nad više kmetskih selišta, unatoč razlikama, na koju izričito upozorava autor Statuta, bio je statusom i ovlastima prije blizak kaptolskom vazalu, nego “zakupniku tuđe zemlje” u kraljevskom gradu.

Razlika između dviju kategorija nositelja prava *dominium utile*, koja se može razaznati iz komentiranog sadržaja statutarnih odredbi i na kojoj inzistira sastavljač Statuta, svodila bi se tek na obvezu isplate godišnjeg censusa – financijske, ali i moralne obveze predijalista prema *domino directo*, sadržane u sintagmi *fideliter servare et jurare* i isplaćivane u znak priznanja podređenosti – obveze koje su emfiteuti bili oslobođeni. Zatim, premda autor Statuta u više odredbi nabroja emfiteute i njihova prava i obveze paralelno i ravnopravno uz predijaliste, ipak, komentirajući istoznačnost termina *praediales* i *vasallus*, propušta spomenuti emfiteute.³⁶

Ukratko, samo ostatak zemljišnog fonda s naseljenim kmetskim selištima u zajedničkom vlasništvu Kaptola nije bio riješen na uobičajen način i povjeren

³⁴ Apostolova Maršavelski, M., *Vlasništvo nad nekretninama i statusne kategorije stanovništva (Zagrebački Gradec, 14. i 15. stoljeće)*, Naša zakonitost, br. 11 – 12, 1985.

³⁵ Navodimo nekoliko primjera: za predij zvan Dobrodol godišnji census iznosio je primjerice tek 10 denara, koliko i najniža “taxa” inquilina *cum ligone* u Gradecu (usporedi MCZ, XI, Doc. 244 – 249), za predij “u blizini Save” (*circa Zauam*) predijalist Benedikt, zagrebački arhiđakon, plaćao je godišnje 90 denara, koliko je glasio i census za predij Vukomerec (*Wlkomerch*) povjeren Ivanu Goričkom i njegovu nećaku, dok je *Stephanus clericus, filius Valentini* plaćao za povjeren mu predij 40 denara, koliko je bio ocijenjen (*taxatum est*) i predij stanovitog Ivana Ambrozijeva, ali uz “doplatu od dva kubula žita i isto toliko sjena”, koliko je bio dužan i neki *Mychael Hungarius* za predij zvan *Lonca* te isto toliko za predij *Othok* na Sigetu. Naime, na desetak predija, iznimno, census je bio određen *partim-partim* – u naturi i u novcu. Usporedi Cap. XLVIII.

³⁶ Cap. XLV: “...*nam de consuetudine nostre patriae tales simpliciter vocantur, cum proprie deberent dici vasalli a feudo, non prediales a prediis...*”

predijalistima, pa su na tom dijelu kaptolskoga gospodarstva, koji je zapremao otprilike jednu desetinu kaptolskog teritorija, bili angažirani, sa svim nabrojanim ovlastima – kako se temeljem raspoloživih podataka može pretpostaviti, emfiteuti. Međutim, i dalje ostaje otvoreno pitanje razloga zbog čega nije i taj dio povjeren predijalistima i zbog čega je ugovorena emfiteuza sa, za ovaj pravni aranžman, širokim i netipičnim ovlastima. U oportunističkog rješenja uvjeravaju nas u inače opširnom tekstu odredbe XLV lapidarno sročene opaske koje objašnjavaju tu i takvu odluku i otkrivaju konkretni, dugoročni gospodarski cilj Kaptola.

Usputno, u tekstu te odredbe, spominje se, naime, kultiviranje šumom bogatog kaptolskog vlastelinstva:

“...*Sive ergo in feudum sive predium, sive emphytheotis que melioratio interpretitur...*”³⁷,

te u sljedećoj, XLVI. odredbi, unutar osvrta na uobičajenu kmetsku tlaku i skiciranja kmetskih *labores ordinariis*, ostavlja se mogućnost da se te obveze drukčije ugovore:

“...*ex speciali conventione inter aliquem vasalum et suos colonos aliter fuerit ordinatum...*”³⁸

Premda je proces kolonizacije i krčenja šume u doba o kojem je riječ davna prošlost, interes za osvajanje novih obradivih površina oranica i vinograda postojao je, dakako, i dalje. U obližnjem kraljevskom Gradecu nastojalo se također u više navrata i bez velikog uspjeha, uz privilegirane uvjete i oslobađanje od plaćanja bilo kakve zakupnine tijekom više godina³⁹, za takav pothvat motivirati eventualne interesente, pa – imajući to u vidu – ponude Kaptola, uz postojeće mogućnosti koje je pružalo obližnje razvijeno tržište kraljevskoga grada, jedva da su imale izgleda na uspjeh. Uostalom, unatoč dodijeljenoj samoupravi i privilegijama koje je Kaptol dodijelio hospitema Lepe vesi, akcija njihova naseljavanja nije imala velikog odaziva⁴⁰ – konkurencija kraljevskoga grada bila je prejaka. Riječju, da bi se privuklo interesente za pothvat kakav je

³⁷ Cap. XLV.

³⁸ Cap. XLVI.

³⁹ Tijekom 14. stoljeća gradska je općina u više navrata nastojala povećati fond obradive površine krčenjem i kultiviranjem šuma. Jedna od ponuda zainteresiranima potječe iz 1397. god. te glasi: “*Item nos communitas in nostro generali consilio deliberando commissimus omnibus intrire volentibus ad nostrum possessionem Kobilko vocatum libertatem per spacium decem annorum.*” Usporedi MCZ, IX, Doc. 93.

⁴⁰ Prema Gajerovim istraživanjima postotak serva i “varošana” na Kaptolu iznosio je samo oko 3 % ukupne populacije. Usporedi Gajer, *op. cit.* u bilj. 15, str. 94 – 97.

kultiviranje neobrađivih površina trebalo je ponuditi atraktivnije pogodnosti od samog oslobađanja od plaćanja cenzusa.⁴¹ Ako se potencijalnom interesentu nudilo inkasiranje trećine marturine kmetova na selištima stavljenim mu na raspolaganje, ako mu se ostavljalo slobodne ruke da kmetsku tlaku odredi na poseban način, prilagodivši njezinu vrstu i obujam točno određenom cilju, ako ga se k tomu oslobađalo plaćanja bilo kakve zakupnine *domino directo* te su mu se povrh toga dodijelile određene ingerencije kontrole na kmetovima u povjerenim im selištima, rezervirane za privilegiranu klasu kaptolskih vazala, može se pretpostaviti da je za tu i takvu emfiteuzu bilo i interesa i interesenata. Uz te pogodnosti emfiteutima Kaptol je, sudeći po komentiranim odredbama Statuta, mogao računati na realizaciju tog konkretnog dugoročnog cilja.

5. KAPTOLSKI TITULARI *DOMINIUM UTILE* – KATEGORIJE *IN PLURIBUS DIFFERUNT*

Sastavljač kaptolskih *Statuta* iz 1334. god. Ivan arhiđakon Gorički svoju je naobrazbu na sveučilištu u Bologni, ili – vjerojatnije – u Padovi stekao ne dugo nakon što su rezultati Irnerijeve škole dobili svoju završnicu u Akurzijevoj *Glossa ordinaria* i u doba definitivne afirmacije *ius commune proprium* i statutarnog prava. Uostalom, unatoč poznatom stavu *omnia in corpore iuris invenitur*, sadržanog i u *Glossa*, već Azo, u jednoj svojoj glosi konstatira “*Hodie moderatur tempus, deciduntur lites per statutum civitatum.*”⁴² U zadnjim desetljećima 13. i početka 14. stoljeća, razdoblje u kojem je Ivan Gorički studirao, uz egzegetsku literaturu, predmet proučavanja na sveučilištima sjeverne Italije bile su i neizostavne glose uz tekstove *Libri feudorum* o aktualnim agrarnim i socijalnim odnosima na srednjovjekovnim vlastelinstvima te pravni instituti koji nisu imali izvorište u *Corpus iuris*. Justinijansko pravo poznaje samo procesnu podjelu vlasničkih tužbi na *actio directa* i *utiles*, ali i to je kreativnim interpretatorima Irnerijeve škole bilo dovoljno za postavljanje početnih teza o pravnom karakteru srednjovjekovnih instituta s “efektima vlasništva”. Tekstovi u *Statuta* o kojima je riječ izravno potvrđuju činjenicu da je distinkcija *dominium directum* – *dominium utile* u doba autorovih studija bila prihvaćena i uobičajena, kao i rješenja i glose bolonjskih *doctores* po tom pitanju, pa su i autoru tih tekstova dobro poznati. S naobrazbom, pravnom kulturom, načinom mišljenja i argumentacije, steče-

⁴¹ Usporedi Apostolova Maršavelski, M., *Neki pravni aspekti Statuta zagrebačkog kaptola*, u: Zagrebačka biskupija 1094-1994, Zagreb, 1995.

⁴² Azo, *Summa codici*, glosa uz C.7.43.8 (citirano prema Lange; Kriechbaum, *op. cit.* u bilj. 1, str. 3, bilj. 17).

nima na studiju, Ivan Gorički je stručnom terminologijom, ali bez velikih teoretiziranja i rukovođen konkretnim gospodarskim ciljevima Kaptola, označio karakter odnosa i konkretni sadržaj obveza titulara *dominium utile*. Uostalom, autorovi studentski dani bili su u doba sastavljanja *Statuta* davno iza njega⁴³, kada je – recimo to uzgred – Bartol de Saxoferrato, koji će u svojim komentarima dati srednjovjekovnim varijantama agrarnih i socijalnih odnosa čvrsti dogmatski okvir – bio tek pred stjecanjem svog bakalaureata.⁴⁴

Kao visoko obrazovan uglednik, biskupov kancelar i savjetnik, Ivan Gorički bio je u poziciji s koje je mogao utjecati na kreiranje gospodarske politike kaptolskog vlastelinstva i kreirati dugoročne gospodarske ciljeve, pa je, bez mnogo inzistiranja i naglašavanja, bez suvišnih objašnjenja, suptilnom diplomatskom vještinom naveo sadržajem bliske ovlasti i obveze i predijalistima i emfiteutima, uključujući i *obligatio personalis* prema *domino directo*. Njegovu pak opasku o njihovoj različitosti i treba protumačiti kao isticanje činjenice da kaptolski emfiteut, ma kakve ovlasti u funkciji ostvarenja točno određenog cilja imao – ipak nije pripadao privilegiranom društvenom sloju, kojem je, uostalom, pripadao i visoki uglednik, poput samog Ivana Goričkog. Ukratko, kaptolska emfiteuza, vezana uz određeni gospodarski pothvat i ograničena na točno određeni prostor, imala je u gospodarstvu Kaptola tom cilju primjerenu važnost, a kaptolski emfiteuti se, i uz osigurane posebne pogodnosti i ovlasti, nisu nalazili na istoj strani društvene ljestvice s kaptolskim vazalima, od kojih su se – kako decidirano konstatira autor kaptolskih odredbi – *in pluribus differunt*. Konačno, posve u skladu s citiranim komentarom Bartola, ovlasti kaptolskih podložnika bile su, kako to odredbe *Statuta* zagrebačkog kaptolskog vlastelinstva dokumentiraju, tek neke od, u praksi prisutnih, važnošću i sadržajem različite brojne varijante *dominium utile*.

⁴³ Arhidakon Gorički je, nakon povratka sa studija, kao visoko obrazovan kanonik, pripadao u krug suradnika biskupa Kažotića te je, vjerojatno, bio sudionikom u provođenju biskupove reforme katedralne škole. Desetak godina nakon biskupova odlaska (1318. god.) već je bio kancelar biskupa Ladislava Kobola, nasljednika biskupa Kažotića, a na toj je poziciji bio i u doba sastavljanja *Statuta capituli zagrabiensis*.

⁴⁴ Usporedi Savigny, *op. cit.* u bilj. 11, VI, str. 140.

Summary

Magdalena Apostolova Maršavelski *

**DOMINIUM UTILE IN THE TEXTS OF ARCHDEACON
IVAN GORIČKI (1334)**

Some articles in Statuta capituli zagrabiensis (1334) regulated the contents of rights and duties of vassals (praediales) and emphyteutas – holders of dominium utile. The drafter of these articles, Ivan Gorički studied in some of the law schools of northern Italy and finished his studies not much later than the results of the first Bologna School were presented in Glossa ordinaria, and before Bartolus de Saxoferrato, his younger contemporary, had structured his analysis of the medieval land property relations into a dogmatic system. These texts represent further evidence that the distinction dominium directum – dominium utile has its origin in the activities of the glossators' school – which is, anyway, the prevailing attitude of the contemporary Roman law scholarship.

This article deals with the legal position of both holders of dominium utile (praediales and emphyteutas) – although they had similar rights, the source reveals that they were different in many ways. After further analysis of the source, the author concludes that the emphyteutas were awarded with more rights than expected, due to the actual economic circumstances and the necessity to attract them to the uncultivated areas of Kaptol's territory.

Keywords: Archdeacon Ivan Gorički, Statuta capituli Zagrabiensis, dominium utile, predialists, emphyteutas

* Magdalena Apostolova Maršavelski, Ph. D., Professor, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb